

ТЪРНОВСКИЯТ ПРЕДПРИЕМАЧ НИКОЛА ХАДЖИ СЛАВЧЕВ

Светла АТАНАСОВА

Received: 28.09.2021

Available on line: 1.12.2021

***Abstract:** The professional biography of Nikola Hadzhi Slavchev – one of the pioneers of the brewing industry in our country is the embodiment of the life maxim that success begins with a fresh start. However, the guarantees for this are rooted in the leadership qualities of the entrepreneur – measured risk, effective solutions for the production and marketing, and a clear vision for the future. The well-educated Nikola h. Slavchev, a school alumnus of Robert College in Constantinople and the Military School in Sofia, changed his life in 1892, taking responsibility for his father's heritage. Initially, the Hadzhi Slavchevi brothers in partnership with Ivan Halachev established a general partnership for the production and trading of beer. In 1906 the partnership was broken down. The crisis was solved by Nikola hadzhi Slavchev. He gathered the assets and liabilities of the company, invested his capital in the establishment of a limited company "Nikola Hadzhi Slavchev". As an unlimitedly responsible member, he lead thoughtfully the brewing company until 1923. During the Balkan wars and the World War I (1912–1918), the production and consumption of beer increased enormously and the factory in Turnovo town became one of the most sought-after partners.*

In parallel with this activity Nikola h. Slavchev was a concessionaire of the coal mine "LEV" in the region of Tryavna.

He made the first attempts to create a housing fund for his workers. Donation was not alien to him either. During his lifetime, he established a trustee fund for the education of poor children and support for cultural and educational institutions.

Key words: Nikola Hadzhi Slavchev, Turnovo, limited company, brewing industry, capital

JEL: N01; N83

Професионалната биография на Никола хаджи Славчев – един от пионерите на пивоварната индустрия у нас, е олицетворение на житейската максима, че успехът идва с новото начало. Гаранциите за това обаче се коренят в лидерските

качества и безспорните професионални умения на търновския предприемач. Към своите дела Славчев винаги подхожда с премерен риск. Търси бързи и ефективни решения, има ясна визия за бъдещето. Добре образованият младеж – възпитаник на Робърт колеж в Истанбул и Военното училище в София променя посоката на своя житейски път през 1892 г. Отказва се от военна кариера и поема контрола и управлението върху натрупания бащин капитал. Под негово ръководство парната пивоварна фабрика в Търново се превръща в един от най-търсените партньори на пазара. Никола х. Славчев заплаща висока цена за успеха, като преминава през стопанските кризи и раздели в бизнеса и личната драма в семейството. Той изживява душевен катарзис на полето на благотворителността.

Настоящото изследване се базира на архивни документи от фонда на „Командитно дружество Никола х. Славчов“, които се съхраняват в Държавен архив – Велико Търново, на документи от Централен държавен архив в София, на публикувани спомени, както и на регионални и национални проучвания по темата.

Никола х. Славчев е роден на 13 декември 1853 г. в Търново, в семейството на заможния търговец и банкер хаджи Славчо Паскалев и Анастасия Михалева. Завършва взаимното и класно училище в родния град (Kurdzhieva, 2019, p. 9). От 1869 г. до 1873 г. учи в американския Робърт колеж в Истанбул. Завършва пълния курс на обучение, но не се дипломира. Това е честа практика при българите през този период. Основната цел на образованието е практическото усвояване на два-три чужди езика и тяхното прилагане в търговската практика или на служба в държавната администрация. Робърт колеж допринася и за политическото съзряване на своите възпитаници, особено тези които живеят под османска власт (Sabev, 2015, pp. 152, 170, 397). Воден от подобни пориви Славчев постъпва на доброволна служба в 58-ми пехотен полк в Одеса за периода от 1872 г. до 1874 г. По време на Руско-турската война от 1877–1878 г. се сражава като доброволец в 9-та Търновска дружина. След Освобождението се посвещава на военната кариера и завършва първия випуск на новосъздаденото Военно училище в София с чин „поручик“. Три години служи в редовете на българската армия в 19-та Шуменска дружина и 3-та конна сотня (Kurdzhieva, 2019, p. 9; Gencheva & Draganova & Dimitrov, 1985, pp. 306-307). Напуска военното поприще според някои изследователи по собствено желание (Kurdzhieva, 2019, p. 9; Gencheva & Draganova & Dimitrov, 1985, pp. 306-307), а според други по настояване на своя баща (Ganeva-Mitova, 2012) и насочва усилия в търговската и земевладелска дейност. Новото начало и посвещаването на семейната компания се оказва неговото призвание.

Дългът към отечеството отново го зове през 1885 г. По време на Сръбско-българската война Никола х. Славчев се сражава като запасен офицер при Видин. През Балканската война е зачислен към 17-ти Пехотен Доростолски полк. За бойни

заслуги към родината е отличен с три ордена за храброст (Kurdzhieva, 2019, p. 9).

На 6 декември 1881 г. Никола х. Славчев сключва брак с Кина Вачева от Бяла Черква. От този съюз се раждат осем деца, но остават живи пет: Марийка, Еленка, Пенка, Михаил, Анастасия и Славчо. Дъщерята Еленка хаджи Славчева Петрова описва своя баща Никола като образован, енергичен и темпераментен човек, отдаден на търговските дела и стамболовист по политически убеждения. Славчев е безспорен авторитет в семейството. Той държи на доброто образование, дисциплината и християнските добродетели. Неговите деца от младежката си възраст работят на различни позиции във фамилната пивоварна фабрика. Дъщерята Еленка – получила европейско образование в Швейцария на 20 години вече води счетоводните тефтери и кореспонденцията с фирми и клиенти. Първородният син Михаил наследява от баща си ръководството на търговското дружество и се нарежда сред най-успешните индустриалци в свободна България. Стремещът към градивни начинания и високи цели търновският предприемач предава и на своите наследници (Kurdzhieva, 2019, pp. 9-11).

Най-плодотворният период от живота на Никола х. Славчев е свързан с парната пивоварна фабрика в Търново. През 1891 г. по препоръка на бащата х. Славчо Паскалев и с негов капитал (Atanasova, 2014, p. 155), Михал и Никола закупуват терен и започват строеж на третата пивоварна фабрика в Търново (Kozarov, 1934). До този момент в града функционират пивоварните предприятия на германеца Артур Вилзер и на чеха Алоиз Дейрингер (Stoyanov, 2000, p. 349). Никола, Михал и Константин Славчеви в съдружие с Иван Халачев регистрират събирателно дружество за производство и търговия с бира под наименование „Братя Хаджиславчеви и Сие“. Парцелът за новата фабрика се намира в бившата зеленчукова градина на х. Николи Минчев в местността „Катуните“ и в непосредствена близост до старата фабрика на Стефан Карагъзов (Panayotova, 1982, p. 32; Petrov & Platikanov & Manchev, 1994, p. 38).

В Държавния архив във Велико Търново се съхранява крепостният акт за владение. От него е видно, че на 11 октомври 1891 г. Михал х. Славчев от Търново закупува от х. Николи Минчев от същия град бахча (градина) в местността „Устето“ до фабриката на Коста Пашкуля около 30 дюнюма. Пълномощник по сделката от страна на х. Николи е Иван Халачев. Имотът граничи със земите на Коста Пашкуля, баба Стоеница, х. Петко Косев, баба Савина и път. Свидетели по сделката са Стати Буюклов и Генчо Начов. В издаденият крепостен акт, нотариално заверен са записани условията на покупко-продажбата: „Иванъ Халачовъ продалъ доверителното си имущество означено въ третата графа на този актъ, на Михалъ х. Славчовъ за (4500) четири хиляди петстотин лева, които си получилъ

напълно отъ него”¹.

До 1892 г. на този терен са построени основната сграда за производство на малц и варене на пиво и помощните сгради за охлаждане и производство на лед, както и редица сервизни и жилищни помещения. В началото фабриката е оборудвана с машини и съоръжения от австрийската фирма „Редингер – Аусбург” – Виена и от чешката фирма „Рингсхофер” – Прага. Мощността на парните двигатели е 7 конски сили. В парната пивоварна фабрика на братя Славчеви в началните й години работят 28 чешки и германски майстори-пивовари и общи работници от Търново и околните села. Дружеството стартира с основен капитал 500 000 златни лева (Panayotova, 1982, p. 32; Petrov & Platikanov & Manchev, 1994, p. 38).

Фабриката влиза в експлоатация през октомври 1892 г., но официалното производство на пиво стартира през пролетта на 1893 г. Първият назначен чешки майстор-пивовар записва своите спомени за трудното начало при строежа, откриването и експлоатацията ѝ². Според него през първата година от съдружието на Славчеви, Михал има водеща роля в начинанието и демонстрира завидна активност: „Беше края на март, когато със [Михал] Славчев в хотел „При синята звезда” [Прага] договорих условията и подписах договор, че приемам мястото на пивовар и ръководител в Търново и постъпвам от 1 април, при което веднага ми изплати аванс и месечната заплата в златни лири”³.

В началото на април 1892 г. двамата отпътуват от Прага за Виена. В австрийската столица Михал Славчев купува машини за пастъризиране на пивото. Следващата спирка е в Будапеща за закупуване на легнали каци и транспортни бурета.

„Трябваша ни три седмици с моя нов господар шефа Михал Славчев, който представляше фирмата и отговаряше за нея и плащаше, докато стигнем до Търново. Същевременно носехме с нас детайлни планове за строежа на пивовара”⁴.

Плановете на сградите за новата пивоварна фабрика в Търново са направени от строителен инженер от заводите на Рингсхофер, като надзор над строежа упражнява местен строител. В началото на градежа основите са поставени по-ниско и поради наклонения терен мазите и „сладовната“ остават на свободно

---

¹ Държавен архив (ДА) – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 1.

² Изказвам сърдечна благодарност на инж. Първан Първанов – преводач от чешки на български език, който бе така любезен да ми предостави Ръкопис със спомени на първият чешки майстор-пивовар в бирената фабрика в Търново – превод на български език. В настоящата публикация цитирам ръкописа като: Ръкопис. Глава XIII. Търново. – превод от чешки на български език на инж. Първан Първанов.

³ Ръкопис. Глава XIII. Търново. – превод от чешки на български език на инж. Първан Първанов.

⁴ Ръкопис. Глава XIII. Търново. – превод от чешки на български език на инж. Първан Първанов.

пространство, а не вкопани в земята. Собствениците не поправят грешката заради икономия на пари и време. Поради този факт мазите през лятото и главно ледниците са подложени на 40 градуса топлина. Строителят е отстранен и на негово място съдружниците вземат друг майстор. С инструкция от Прага той успява да се справи с градежа. Михал и Никола Славчеви и Иван Халачев често идват на строежа. С надзора обаче се занимава Михал. За чешкият пивовар и неговото семейство също се строи жилище в близост до бирената фабрика. През октомври 1892 г. помещението за малцера и хвоста са построени и започва закупуването на ечемик⁵. В регионалните изследвания посветени на Търново се споменава, че строежът на бирената фабрика е дело на търновският майстор Стоян Герганов (Ganeva-Mitova, 2009, p. 399).

Братя Славчеви назначават втори пивовар – братът на първия на име Тоник. Той притежава професионална подготовка от пивоварното училище във Вормс (Германия) и практика от пивоварната фабрика в Пилзен. Към персонала се присъединяват още двама чехи бъчвар и машинист за малцера.

Откриването на пивоварната фабрика е на 1 април 1893 г.: „За първата варка поръчах квас от Будапеща, квасеше се хубаво пиво и в отлежавашите бурии добре се избистряше и тук след три седмици от варката можехме да преценим неговия вкус и на първи април 1893 година в първата неделя представихме бирата, това беше прекрасно, в пивоварната градина имаше официално откриване”⁶.

През 1893 г. фабриката продава бутилирана бира, но апаратът за пастьоризиране не е добър и шишетата се пукат. В бъчви се пласира пиво с вместимост от 25 и 50 литра. Стоката се доставя в околността с два чифта коне – собственост на дружеството. За по-дълги превози се взема под наем български или турски превозвач от Русе до София и по-нататък до Истанбул. Зимата на 1894 г. се оказва твърде мека и ледниците не могат да се напълнят. През 1895 г. техническият ръководител изпитва опасения, че стоката ще се развали при липсата на достатъчно лед. Двамата чешки пивовари напускат фабриката и на тяхно място е нает Гьорингер – пивовар от Будапеща, но също чех по произход⁷.

Пивоварната фабрика на братя Славчеви е най-голямата индустрия в Търновски окръг до 1901 г. Тя бележи непрекъснат възход, като притежава значителен капитал и много работници. През 1894 г. производството възлиза на 123 259

---

⁵ Ръкопис. Глава XIII. Търново. – превод от чешки на български език на инж. Първан Първанов.

⁶ Ръкопис. Глава XIII. Търново. – превод от чешки на български език на инж. Първан Първанов.

⁷ Ръкопис. Глава XIII. Търново. – превод от чешки на български език на инж. Първан Първанов.

литра пиво, през 1895 г. – 348 800 л.; през 1896 г. – 211 500 л.; през 1897 г. – 105 300 л.; първото полугодие на 1898 г. – 180 500 л. От общото производство на пиво в района на „Братя Хаджиславчеви и Сие” се падат 60%. Производството на бира е ново и перспективно, но в края на XIX в. това питие се счита за луксозно и твърде скъпо. То се консумира предимно от по-заможните семейства. На 6 юли 1898 г. търговската фирма „Братя х. Славчови и Сие”, пивоварна фабрика гр. Търново е включена в дружествения регистър под № 108 (Petrov & Platikanov & Manchev, 1994, pp. 38, 43)⁸.

През 1901 г. капиталът на дружеството възлиза на 542 658 зл. лв. Икономическата криза от началото на века се отразява неблагоприятно върху производствената дейност и финансовата стабилност на предприятието. Конфликтът между съдружниците започва през 1904 г. и се задълбочава в следващите години. През 1906 г. Михал и Константин Славчеви и Иван Халачев оттеглят своите дялове. Капиталът е намален близо два пъти (Panayotova, 1982, p. 33). Кризата е овладяна временно от Никола х. Славчев. Той събира активите и пасивите на компанията, влага и свеж капитал. Структурата просъществува от 13 февруари 1906 г. до 28 март 1907 г. С определение № 270 от 16 февруари 1906 г. е прекратена дейността на фирмата и новата компания се преименува на „Никола х. Славчов”. Търновският предприемач приема задълженията на старото събирателно дружество. Следва нова регистрация в съда от 28 март 1907 г. под № 587 и приемане на името „Никола х. Славчов и Сие”⁹.

Колапсът на семейното предприятие продължава и изисква бързи и рисковани решения. Никола х. Славчев ипотекира цялото движимо и недвижимо имущество за да получи оздравителен заем от търговския клон на Българска земеделска банка в размер на 80 000 зл. лв. и от брат си д-р Константин Славчев – 50 000 зл. лв. срещу лихва 8% за срок от 8 години (Panayotova, 1982, p. 33). В списъка на ипотекираните имоти са посочени една пивоварна фабрика в Търново в местността „Катуните”, здание за варене на бира и приготвяне на малц, медници и канцелария, ледница, здание с кладенец служещ за склад, къща жилищна за майсторите пивовари, бюфет, купелон, барака служеща за склад на сандъци, двор 42 780 м. Д-р Константин Славчев привлича срещу втора ипотека същите имоти съгласно закона и сключения договор между двете страни от 15 февруари 1906 г.¹⁰

В Държавния архив във Велико Търново се съхранява актът за ипотека, сключен между братята Никола и Михал х. Славчеви и Иван Халачев с директора на Земеделската банка П. Цанков. Свидетели по финансовата операция са Петър

⁸ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 13.

⁹ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 13.

¹⁰ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 7.

Генишев и Никола Мокрев. Двете страни се споразумяват Търновската земеделска банка да открие на търговската фирма „Братя х. Славчеви и Сие” текуща сметка в размер на 80 000 лв.¹¹ През 1907 г. търновският предприемач създава ново събирателно дружество „Н. Хаджиславчев и Сие”, в което участва с капитал зет му Димитър Балчев”¹². През месец април същата година идва и европейското признание за качеството на търновското пиво от „Дружество на австрийските лаборатории за дегустация” във Виена. Никола х. Славчев и съдружници са приети за редовни членове на организацията (Ganeva-Mitova, 2012).

На 21 януари 1909 г. е направена нова ипотека на имуществото на фирмата срещу текуща лихвена сметка от 100 000 лв. Страните по споразумението са Никола х. Славчев и Димитър Балчев от една страна и Л. Давидов представител за Българската земеделска банка – клон Велико Търново от друга страна¹³. С тези финансови средства е закупена и инсталирана динамомашина на германската фирма „Сименшукерт”. Тя се използва за собствено производство на електрически ток¹⁴.

Славчев ръководи далновидно пивоварното дружество и до войните 1912–1918 г. успява да увеличи оборота и извърши редица преустройства. Инсталирана е нова двигателна сила и са внедрени по-модерни производствени технологии. Фирмата „Н. Хаджиславчев и Сие” инсталира нови парни машини „Редингер” и увеличава два пъти енергийните мощности. В резултат на тези нововъведения производството през 1911 г. възлиза на 1 400 000 л. (Petrov & Platikanov & Manchev, 1994, pp. 40-41)¹⁵. През 1912 г. дружеството разполага с основен капитал 1 064 657, 35 лв.¹⁶ Разширяват се търговските връзки на фирмата „Н. Хаджиславчев и Сие”. За производството на пиво се доставя ечемик от целия Търновски окръг с най-високо качество (Markov & Kozarov, 1907, p. 42). Пивоварен квас се внася от Германия, Дания и фабриката „Лутер” в Букурещ, а хмел от Чехия, Дания, Германия, Италия и Испания. Произведеното пиво се пласира в Търново, Килифарево, Дряново, Габрово, Попово, Асеновград, Казанлък, Карлово, Пловдив и други селища, където фирмата има свои представители (Kurdzhieva, 2019, p. 25)¹⁷.

Умелото ръководство на Никола х. Славчев води към възход бирената фабрика, но за благоприятното развитие на търговията и пласмента значително помага адекватното българско законодателство и политиката на вътрешен и външен протекционизъм в индустриалния сектор през 1896–1897 г. (Palangurski, 2011, pp. 125-126).

---

¹¹ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 8.

¹² ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 13.

¹³ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 9.

¹⁴ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 69, л. 3.

¹⁵ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 69, л. 3.

¹⁶ Централен държавен архив (ЦДА) – София, Ф. 3К, оп. 7, а. е. 511, л. 130.

¹⁷ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 51.

Допълнението към Закона за насърчаване на местната индустрия от 1897 г. дава привилегии на пивоварните фабрики, а от 1905 г. сред покровителстваните индустрии попада и тази на Славчев. От 1909 г. тя е категоризирана в първи клас. Търновският индустриалец вече притежава финансовия ресурс да поеме самостоятелно ръководството на компанията (Panayotova, 1982, pp. 34-35, 37). Промените в наименованието на дружеството „НИКОЛА х. СЛАВЧОВ” са отразени и в определение № 1730 от 22 май 1915 г. Дружеството се явява правопреемник на старите фирми и наследява техните имоти, печалби и задължения¹⁸.

Във връзка с разширяването на водопроводната мрежа и прокарването на вода за пивоварната фабрика в Търново, Славчев сключва споразумение с Никола Момчев за преминаването на тръбите през неговия имот в местността „Мармариия”. Последният получава финансово обезщетение от 600 лв. Споразумението е документирано с Акт № 9 и нотариално заверено, с дата 10 юни 1914 г. Водопроводът за фабриката е изграден от кюнци с диаметър 0,15 см и е вкопан най-малко на 50 см под земята¹⁹.

След Първата световна война бирата се превръща в питие за масова консумация. В периода 1919–1923 г. фабриката на Никола х. Славчев надминава многократно довоенното производство. През 1921 г. капиталът на дружеството възлиза на 3 062 764 лв. (Panayotova, 1982, p. 38; Petrov & Platikanov & Manchev, 1994, p. 41).

Следва ново преобразуване и трансформиране на дружеството в акционерно. На 1 януари 1923 г. пивоварната фабрика в Търново е регистрирана под названието „Командитно дружество Никола х. Славчов”. Стопанският предприемач запазва индустрията неделима и решава въпроса с наследството. Според сключения договор между него и децата му – основни акционери, фирмата се преобразува за срок от 25 години, като капитала остава в семейството²⁰. По смисъла на търговския закон и юридическата практика новото дружество от 1923 г. е командитно по форма и съдържание с решаваща роля на основния вложител и управител. Предмет на неговата дейност остава производство и търговия с бира, производство на лед, малц и електрическа енергия и експлоатация на каменовъглената мина „Лев”²¹.

Запазеният нотариален акт за внос на недвижимо имущество в новооснованото дружество „Никола х. Славчов” от 1923 г. дава ценна информация за собствеността върху пивоварната фабрика и прилежащите сгради на неограничено отговорния член. Никола х. Славчев внася в дружеството имотите, които се намират в землището на Търново и са оценени на 300 000 лв. Сред тях фигурират

¹⁸ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 13.

¹⁹ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 11.

²⁰ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 12, 34-35, 40, 42.

²¹ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, Историческа справка, л. 1.

пивоварна фабрика с площ 48 960 кв. м. в местността „Катуните” на ул. „Балканска”, двуетажна колиба с около половин декар поляна и 1/3 част от лозе в местността „Мармария”, гора от 4 дка и 3 а и 3 дка празен терен в същата местност. Чрез този внос във фирмената каса стопанският предприемач преминава в пълна собственост на командитното дружество. Управителят Михаил Н. х. Славчев приема този имот към активите на дружеството²².

Търновският окръжен съд удостоверява с определение № 957 от 27 април 1923 г., че в дружествения регистър под № 31/1923 г. е регистрирана фирмата на „Командитно дружество НИКОЛА Х.СЛАВЧОВ”. Компанията се представява пред съда и всички държавни учреждения от Никола х. Славчев и от управителя Михаил Н. х. Славчев. Регистрираната фирма е отбелязана в бр. 51 на Държавен вестник от 6 юни 1923 г.²³

Следва одобрение от Министерството на търговията, промишлеността и труда за прехвърлянето на придобитите права на „общи и специални облаги” по закона за насърчаване на местната индустрия от Никола х. Славчев на командитното дружество със същото име. Процедурата е извършена с решение на Индустриалния съвет от 31 юли и 1 август 1923 г. и влиза в сила на 20 септември същата година²⁴.

През месец май 1925 г. членовете на командитното дружество подават заявление до Търновския окръжен съд за промяна в състава на дружествените членове. Никола х. Славчев желае да се оттегли от управлението на фирмата поради разстроено здраве и невъзможност да изпълнява поетите отговорности. Като неограничено отговорен член той получава полагащия му се дял от дружествения капитал. Дава своето съгласие фирмата да оперира под същото наименование и прехвърля цялата отговорност за управлението на своя син Михаил, съуправител на дружеството до момента. Получаваната от Славчев чиста дружествена печалба в размер от 10% съгласно договора остава за в бъдеще в дружествената каса да се капитализира. С решение на съдружниците тези средства могат да се използват съобразно нуждите, развитието и състоянието на дружествените предприятия през следващите години. В никакъв случай използваните капитали не трябва да превишават 20%. Членовете на дружеството молят съответната промяна да бъде вписана в търговския регистър, като се позовават на чл. 128 и чл. 132 от Търговския закон. С промяната Михаил Н. х. Славчев поема функциите на неограничено отговорен дружествен член от своя баща²⁵.

На 5 май 1925 г. излиза решението на Търновския окръжен съд и според него

---

²² ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 30-32.

²³ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 12, 34-35.

²⁴ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 36.

²⁵ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 37.

Никола и Михаил Славчеви са неограничено отговорни членове на дружеството и при полагане на подписи от сина вече се поставя длъжността управител. Промяната е публикувана в бр. 20 от 28 април 1925 г.²⁶ С допълнителен договор от 6 май 1925 г. се преразпределят правата и задълженията между съдружниците. Взето е решение за следващите три години да се капитализират 60% от печалбите, а 40% да се разделят между акционерите²⁷.

Излизането на Никола х. Славчев от търговското дружество и началото на едноличното управление на Михаил е вписано в търговския регистър на 7 май и промяната е публикувана в бр. 43 на Държавен вестник от 26 май 1925 г.²⁸ От 8 декември 1926 г. Михаил поема от баща си ръководството на фабриката, приема неговият дял и правата на неограничено отговорен член (Petrov & Platikanov & Manchev, 1994, p. 41).

Фамилната обвързаност на Славчеви и създадените професионални и социални мрежи по наследство им гарантират сигурност в конкурентната среда. Тази тенденция се наблюдава твърде отчетливо сред първите фабриканти след Освобождението и цели балансиране на отношенията чрез „семейни и други извън икономически механизми“ (Ivanov, 2020, p. 157).

Първите опити за създаване на жилищен фонд за техническите ръководители и техните семейства в пивоварната фабрика в Търново датират още от 1892 г. Тази идея е развита от Никола х. Славчев и е продължена от неговия наследник Михаил. Тя намира обаче пълна реализация доста по-късно чрез дейността на фондация „Работнически жилища“ при командитно дружество „Никола х. Славчов“ от 1946–1948 г.²⁹

Пивоварната фабрика в Търново не е единственият периметър за действие на стопанският предприемач Никола х. Славчев. Той е концесионер на каменно-въглена мина „Лев“ в Тревненска околия.

На 10 август 1899 г. Никола, Михал и Константин х. Славчеви образуват търговско събирателно дружество под наименование „Братя х. Славчеви“ със седалище в гр. Търново. Предмет на неговата дейност е получаване на правителствена концесия върху запазените от Никола х. Славчев и д-р Константин х. Славчев параметри за каменни въглища и железни руди за експлоатация на мините и търговия според нарочния закон от 1891 г. Двамата братя желаят да получат разрешение за построяване на железопътна линия, която да свързва мините в Тревненския балкан с държавните железници. В същия ден Славчеви приемат като

---

²⁶ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 42.

²⁷ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 40.

²⁸ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, л. 43.

²⁹ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 71, 59 л.

съдружници Иван Халачев и Атанас х. Славчев. Дружеството е сформирано съгласно чл. 70 от Търговския закон и според договора упоменатите лица са под неограничена и солидарна отговорност. Събирателното дружество печели концесията на каменовъглената мина „Лев”. Мястото е запазено още на 13 октомври 1898 г. от Никола х. Славчев и се намира в Тревненския балкан, местността „Кочите дупки”, колиби „Мръзците”, община Станчов хан. Разрешителното за парцела е издадено на името на Никола х. Славчев за срок от две години от 3 октомври 1898 г. до 3 октомври 1900 г. Концесията е отстъпена на последния на 14 август 1900 г., но е предадена едва на 24 февруари 1901 г.

Отпускането на идеални части от мината и железопътното предприятие на други лица, които не са съдружници също е допустимо. Всеки съдружник внася своя дялов капитал за разработването на мината и правилното ѝ експлоатиране. Управляващите концесията са равнопоставени както в печалбите, така и в загубите. Съвсем скоро след учредяването на дружеството Никола х. Славчев става негов едноличен собственик³⁰. В заявление до Търновския окръжен съд от 16 март 1929 г. д-р Константин Славчев декларира, че събирателното дружество „Братя х. Славчеви” всъщност не заработва поради отказа на членовете да поемат своите договорни задължения. Никола х. Славчев получава концесията за експлоатацията на мината и започва да инвестира свои средства в нейното разработване. При ликвидацията на събирателното дружество „Братя х. Славчеви” на 15 февруари 1906 г. е сключена спогодба между наследниците за фирменото имущество. Пивоварната фабрика и каменовъглената мина „Лев” стават еднолична собственост на Никола х. Славчев. На 16 ноември 1907 г. Никола получава от брат си Атанас сумата от 465 лв., която съставлява петата част от държавните данъци върху концесията за периода 1905–1907 г. През 1910 г. търновският предприемач продължава да получава вноските от партията на своите братя Атанас и Михал от родственика им Георги Козаров.³¹ На 16 август 1921 г. братята Михал и Константин х. Славчеви декларират отново, че собственик на индустриалното предприятие – пивоварна фабрика в Търново и каменовъглената мина „Лев” е Никола х. Славчев и те нямат претенции върху тези имоти³². На 21 юли 1925 г. Никола прехвърля каменовъглена мина „Лев” на командитното дружество „Никола х. Славчев” и респективно на новия управител синът му Михаил Н. х. Славчев³³. През юни 1929 г. дружеството прекратява експлоатацията на мината и тя

³⁰ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 2, л. 1-3, 7-8.

³¹ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 2, л. 4-5, 14.

³² ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 2, л. 5.

³³ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 2, л. 2, 6.

става собственост на акционерно дружество „Каменовъглена мина „Лев“³⁴.

Стопанският предприемач Никола х. Славчев е собственик на земеделски земи, стопански и жилищни сгради в района на Търново, Казанлък и други български селища. Значителна част от тези имоти са придобити в периода от 1895 г. до 1923 г.³⁵

Българският индустриалец се откроява в обществото и с благотворителната си дейност. През 1922 г. Никола и Кина х. Славчеви учредяват образователен фонд „Славчо Никола х. Славчев“ при Мъжката държавна гимназия в Търново. Благородната инициатива е в памет на рано починалият им син Славчо – студент по машинно инженерство в Мюнхен и възпитаник на гимназията. Дарената сума от 100 000 лв. е вложена в Българска земеделска банка. От годишните лихви се формират стипендиите на младежите и те са предназначени за завършване на средно и висше образование в България (Velev, 1907, pp. 180-184; Vasilev, 1928; Nikolova & Stoyanova, 2011, pp. 281-283). Никола х. Славчев завършва своя земен път на 27 април 1927 г. в Търново (Ganeva-Mitova, 2012).

Стопанският предприемач принадлежи към поколението добре образовани българи – наследници на богати търговски фамилии, които полагат основите на модерната държава в първите три десетилетия след Освобождението и до войните от 1912–1918 г. В основата на възходящото развитие на националното стопанство стоят далновидните решения, трудните и рисковани избори и неизменното постоянство на предприемачи с интелекта и потенциала на Славчев. Многогранните му прояви като търговец, земевладелец, индустриалец и благодетел оставят траен отпечатък във времето. Успехите на Никола х. Славчев в пивоварната промишленост създават нови критерии за качество и личен пример, с които се конкурират и измерват всички следващи поколения в този бранш.

REFERENCES:

Atanasova, S 2014, *Turnovo trading companies during the Revival Period*, Veliko Turnovo: Faber. [Атанасова, С 2014, *Търновските търговски дружества през Възраждането*, Велико Търново: Фабер].

Ganeva-Mitova, K 2009, *Memory of Turnovo. Pages from post-liberation history of the city*, Veliko Turnovo: Faber. [Ганева-Митова, К 2009, *Споменъ за Търново. Страници от следосвобожденската история на града*. Велико Търново: Фабер].

Ganeva-Mitova, K 2012, 'Nikola Hadzhislavchev and the brewery in Veliko Turnovo', *Historical diary* from 21.04.2021, seen on 29th of September 2021:

---

³⁴ ДА – Велико Търново, Ф. 32 К, оп. 1, а. е. 1, л. 56.

³⁵ ДА – Велико Търново, Ф. 32К, оп. 1, а. е. 1, 65 л.

<<https://www.istoricheskidnevnik.eu>>. [Ганева-Митова, К 2012, „Никола Хаджиславчев и пивоварната фабрика във В. Търново”, *Исторически дневник* от 21.04.2021 г., видно на 29 септември 2021: <https://www.istoricheskidnevnik.eu/>].

Gencheva, Ts & Draganova, T & Dimitrov, J 1985, *Famous people of Turnovo*, Sofia: Printing house of BZNS. [Генчева, Ц, Драганова, Т & Димитров, Й 1985, *Бележити търновци*. София: Издателство на БЗНС].

Ivanov, M 2020, ‘Sociological profile of the Bulgarian textile manufacturers, 1834–1912’, in: *Proceedings of the Center for Economic and Historical studies*, vol. V, pp. 150-164. [Иванов, М 2020, „Социологически профил на българските текстилни фабриканти, 1834–1912 г.”, *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, Т. V, с. 150-164].

Kozarov, G 1934, *The genealogy of families Hadzhi Slavchovi from Veliko Turnovo city*, Sofia: Hudozhnik. [Козаров, Г 1934, *Родословието на семействата хаджи Славчови от гр. В. Търново*, София: Печатница „Художник”].

Kurdzhieva, E 2019, *Family papers from the old desk*, Veliko Turnovo: Faber. [Кърджиева, Е 2019, *Семейни книжа от старото писалище*, Велико Търново: Фабер].

Markov, G. N & Kozarov, G 1907, *Guide of Veliko Turnovo city and its surroundings*, Veliko Turnovo: Printing house of H. T. S. Fartunov. [Марков, Г. Н & Козаров, Г 1907, *Пътеводител на град Велико Търново и околността му*, Велико Търново: Скоро-печатница на Х. Т. С. Фъртуновъ].

Nikolova, V & Stoyanova, R 2011, *Encyclopedia of Donations. Donation funds and foundations in Bulgaria 1878-1951*, vol. 2, Sofia: Bulgarian donation forum. [Николова, В & Стоянова, Р 2011, *Енциклопедия Дарителството. Дарителски фондове и фондации в България 1878-1951*, Т. 2, София: Български дарителски форум].

Palangurski, M 2011, ‘Development of the industry’, in: Tyutyundzhiev, I, Kostov, A, Pavlov, P, Palangurski, M, Lazarov, I & Rusev, I, *Economic history of Bulgaria*, Veliko Turnovo: Rovita, pp. 118-128. [Палангурски, М 2011, „Развитие на промишлеността”, в: Тютюнджиев, И, Костов, А, Павлов, П, Палангурски, М, Лазаров, И & Русев, И, *Стопанска история на България*. Велико Търново: Ровита, с. 118-128].

Panayotova, K 1982, ‘The Hadzhislavchevi brewery in Veliko Turnovo (1882–1944)’, in: *Brewery “Balkan”. Scientific articles, reports, information, announcements and illustrations, dedicated to the 90th anniversary of brewery establishment – today brewery “Balkan”*, Draganova, T (ed.), Veliko Turnovo: DP ”Dimitar Naydenov”, pp. 31-43. [Панайотова, К 1982, „Пивоварната фабрика на Хаджиславчеви във Велико Търново (1892-1944 г.)”, в: *Пивоварен завод „Балкан”. Научни статии, доклади, информации, съобщения и илюстрации, посветени на*

Деведесетгодишнината от основаването на бирената фабрика – днес пивоварен завод „Балкан”, Драганова, Т (ред.), Велико Търново: ДП „Димитър Найденов”, с. 31-43].

Petrov, V, Platikanov, J & Manchev, S 1994, *History and development of the brewing industry in Bulgaria (1848–1993)*, Sofia: Grafit AMAT. [Петров, В, Платиканов, Й & Манчев, С 1994, *История и развитие на пивоварната промишленост в България (1848–1993 г.)*, София: Графит АМАТ].

Sabev, O 2015, *Robert college and the Bulgarians*, Sofia: Iztok-Zapad. [Събев, О 2015, *Робърт колеж и българите*, София: Изток-запад].

Stoyanov, I 2000, ‘Economy and urban planning. Development of the industry’, in: Dimitrov, S, Danova, N, Pletnyov, G, Markova, Z, Draganova, T, Dimitrov, J, Stoyanov, I, Todorov, P, Goranov, P, Bonev, N, Spasov, L, Panayotova, K, *History of Veliko Turnovo*, vol. II, Veliko Turnovo: ИПК “St. Patriarch Evtimii Tarnovski”, pp. 347-398. [Стоянов, И 2000, “Стопанство и градоустройство. Развитие на промишлеността”, в: Димитров, С, Данова, Н, Плетньов, Г, Маркова, З, Драганова, Т, Димитров, Й, Стоянов, И, Тодоров, П, Горанов, П, Бонев, Н, Спасов, Л, Панайотова, К, *История на Велико Търново*, Т. II, Велико Търново: ИПК „Св. Евтимий Патриарх Търновски”, с. 347-398].

Vasilev, V 1928, “Our benefactors”, *Municipal newspaper Veliko Turnovo*, year V, no. 3, 13th of April. [Василев, В 1928, „Наши благодетели”, *Общински вестник Велико Търново*, год. V, бр. 3, 13 април].

Velev, S 1907, *Golden book of donors for National education*. Book I, Plovdiv: Printing house of Hristo G. Danov. [Велев, С 1907, *Златна книга на дарителите за Народна просвета*. Книга I, Пловдив: Печатница на Христо Г. Дановъ].

Correspondence address:

Svetla Atanasova – Associate Professor, PhD

Regional Museum of History – Veliko Turnovo

6, Nikola Pikolo

5000, Veliko Turnovo

Tel.: (+ 359) 887 247 943

E-mail: svetla_atanasova1969@abv.bg

Web of Science Researcher ID AAT-3480-2021

<https://publons.com/researcher/4247037/svetla-atanasova-atanasova/>

<https://orcid.org/0000-0001-8890-2516>